

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หัวข้อ : หลักนิติธรรม
เรื่อง : พัฒนาการของปรัชญาหลักนิติธรรม

จัดทำโดย
ชื่อ-สกุล ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จิรนิติ หะวานนท์
รหัส 570205

เอกสารวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตร “หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย” รุ่นที่ 2
วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ
สถาบันรัฐธรรมนุญศึกษา
สำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนุญ

พัฒนาการของปรัชญาหลักนิติธรรม

โดย

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.จิริณี หะวานนท์

หลักนิติธรรม (Rule of Law) หยั่งรากลึกในสังคมตะวันตกมาอย่างยาวนานจนแทรกซึมอยู่ในจิตวิญญาณ บางครั้งเรียกว่าเป็นวัฒนธรรม บางครั้งเรียกว่าเป็นจารีตประเพณี บางครั้งเรียกว่าเป็นจิตสำนึก แล้วแต่ว่าจะกล่าวถึงในหลักวิชาการด้านใด สำหรับประเทศไทยมีการสอนเรื่องหลักนิติธรรมในวิชานิติศาสตร์และรัฐศาสตร์มาระยะหนึ่ง แต่หลายคนคิดว่าเป็นเรื่องธรรมะในศาสนา ห่างไกลจากกฎหมายและการปกครองบ้านเมืองมากนัก จึงไม่ได้รับการนำมาประยุกต์ใช้ในข้อเท็จจริง กระทั่งผู้ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เห็นว่าถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องเชิดชูหลักนิติธรรมขึ้นเป็นหลักการสูงสุดของกฎหมายสูงสุด และให้เกิดผลเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง มาตรา 3 วรรคสอง จึงบัญญัติว่า รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรอื่นตามรัฐธรรมนูญต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนไปตามหลักนิติธรรม ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญนำหลักเกณฑ์นี้มาใช้ตีความรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และการกระทำต่างๆ ของรัฐ พลเมืองทุกคนจึงหันมาสนใจและพยายามทำความเข้าใจหลักนิติธรรม บทความนี้จะไม่กล่าวถึงความหมายและหลักเกณฑ์ต่างๆ ของหลักนิติธรรมมากนัก เพราะมีนักวิชาการพูดถึงมากอยู่แล้ว แต่จะอภิปรายข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาเพื่อเข้าใจจิตวิญญาณของหลักนิติธรรมในสังคมตะวันตกมากขึ้น

ปราชญ์เมธีกรีกโรมัน

เพลโต (Plato) มีชีวิตอยู่ระหว่างปี 427 ถึงปี 347 ก่อนคริสตศักราช เป็นนักคิด นักวิทยาศาสตร์ นักสังคมวิทยา มีอิทธิพลอย่างสูงต่อหลักการเมืองการปกครองของโลกตะวันตก

เพลโต กล่าวว่า ความดีงาม (good or virtue) คือ การทำหน้าที่ของตนตามความเหมาะสม ความดีงามในรัฐ ได้แก่

1. ความฉลาดในการปกครอง การปกครองควรอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ปกครองที่เป็นนักปราชญ์
  2. ความกล้าหาญในการปกป้องความดีงาม ต้องไม่กลัวความยากจน ความทุกข์ทรมาน หรือแม้แต่ความตาย
  3. การควบคุมตนเอง กล่าวคือ ส่วนที่ดีงามต้องควบคุมส่วนที่ด้อย การปกครองเป็นเรื่องของการตกลงร่วมกันว่า ใครปกครอง ใครควรเชื่อฟัง
  4. ความถูกต้อง (Justice) หมายถึง การแบ่งงานกันทำตามความเหมาะสมในสังคม
- ดังนั้น ในทัศนะของเพลโต ความดีงามในรัฐประกอบด้วยคุณลักษณะต่างๆ ที่พลเมืองแต่ละคนขึ้นทำหน้าที่อย่างเหมาะสมตามธรรมชาติของแต่ละคน

ประชาธิปไตย (democracy) ของเพลโต ไม่ใช่การปกครองโดยเสียงข้างมากของผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้ง แต่เป็นเรื่องของการมีสิทธิเท่าเทียมกันของผู้ชายที่บรรลุนิติภาวะในการมีส่วนร่วมทาง

การเมืองในสภาและศาล รวมทั้งการดำรงตำแหน่งต่างๆ ซึ่งแปลให้เห็นว่าการปกครองประเพณีนี้ทุกคนมีเสรีภาพในทุกอย่าง ทำให้ขากระเปียบ ไม่เคารพกฎหมาย เกิดความปรารถนาที่ไร้ประโยชน์และไม่จำเป็น ความเสมอภาคของบุคคลในตั้มหาทุกอย่างมาจากส่วนของจิตใจชั้นต่ำสุด (ทินพันธุ์ นาคะตะ : 2-3)

อริสโตเติล (Aristotle) มีชีวิตอยู่ระหว่างปี 384 ถึงปี 322 ก่อนคริสตศักราช เป็นนักวิทยาศาสตร์ นักจิตวิทยา นักปรัชญา จริยศาสตร์ การเมือง ศิลปะการพูด มีคุณูปการต่อวิชาสังคมศาสตร์เป็นอย่างสูง

อริสโตเติล กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์การเมืองตามธรรมชาติ มีแรงขับตามธรรมชาติในมนุษย์เข้ามาอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ร่วมกันตามสัดส่วนที่แต่ละคนมีส่วนร่วม รัฐมิได้เกิดจากคนตกลงกันทำสัญญาประชาคม

ในทัศนะของอริสโตเติล รัฐในอุดมคติ คือ รัฐที่ปกครองในระบอบอภิชนาธิปไตย (aristocracy) คือ การปกครองตามสัดส่วนโดยยึดถือคุณความดี (merit) เป็นหลัก ความเสมอภาคตามสัดส่วน (proportionate equality) คือ สัดส่วนของคุณความดีต่อรัฐซึ่งถือเป็นหลักเฉลี่ยความยุติธรรม (distributive justice)

สรุปว่า ในยุคกรีกโรมัน แม้รัฐปกครองในระบอบกษัตริย์ก็ดี ระบอบอภิชนาธิปไตยก็ดี การปกครองและผู้ปกครองต้องอยู่ในกรอบของความดีงาม ไม่อาจใช้อำนาจตามอำเภอใจ ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนไปตามความเหมาะสม (ทินพันธุ์ นาคะตะ : 18-19)

ปราชญ์เมธียุคกลาง

หลังยุคกรีกโรมัน ยุโรปตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางความคิดของคริสต์ศาสนา โดยการนำของวาติกัน ซึ่งนักประวัติศาสตร์เรียกช่วงเวลานี้ว่ายุคกลาง อย่างไรก็ตาม คริสตศาสนาผู้ปกครองและประชาชนทำความดีตามความเชื่อในลัทธิศาสนา กระทั่งปลายยุคกลางจึงเริ่มมีปราชญ์เมธีนำเสนอวิธีคิดและแนวคิดใหม่

เบคอน (Francis Bacon) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1561 – 1626 เบคอนตัดขาดจากแนวคิดยุคกลาง นำเสนอวิธีหาเหตุผลอย่างใหม่ โดยไม่ยึดถือแนวคิดเดิมที่เน้นศรัทธาอยู่เหนือเหตุผล เบคอนเห็นว่าอังกฤษควรมีนิกายศาสนาประจำชาติที่คงไว้เฉพาะหลักการสำคัญของศาสนา ไม่สนใจรายละเอียดทางพิธีกรรมและการปกครองคณะสงฆ์

เบคอนเขียนความเรียง (Essays) ไว้ 10 เรื่อง ในเรื่อง True Law of Free Monarchie เขากล่าวว่าการอ่อนน้อมทำให้พระราชเป็นสิ่งที่สมควรและเป็นไปตามธรรมชาติ เน้นว่าอาณาจักรโดยพระราชต้องเป็นใหญ่สูงสุด นักกฎหมายย่อมถือนิติธรรมคือระเบียบประเพณีแต่เก่าก่อน ส่วนพระราชต้องถือเอาประโยชน์ของปัจจุบันและอนาคตเป็นสำคัญ

เบคอนถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าความคิดของเขาไม่ให้ความสำคัญแก่ประชาชนเลย แต่ระบบการเมืองที่ขัดต่อเจตนารมณ์ของประชาชนย่อมยากจะคงอยู่ (ส. ศิวรักษ์ : 73-75)

ฮอบส์ (Thomas Hobbes) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1588 – 1679 เป็นช่วงเวลาที่เกิดความแตกแยกในประเทศอังกฤษ กองทัพสเปนบุก เกิดกบฏในสกอตแลนด์ แนวคิดของเขาถูกกล่าวหาว่าเป็นเผด็จการและถูกต่อต้านจากรัฐสภา

ฮอบส์ตั้งทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) กล่าวว่า ตามธรรมชาติมนุษย์มีความเท่าเทียมกัน ธรรมชาติสร้างมนุษย์ให้เท่าเทียมกันทางกายและทางใจจะแตกต่างกันบ้างแต่ไม่มากนัก แต่มนุษย์มีความต้องการไม่สิ้นสุด ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดและความที่แตกต่างกันนำไปสู่ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงปลอดภัย อย่างไรก็ตาม มนุษย์ต้องการรักษาตัวรอดจึงเล็งเห็นว่าการอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่พึ่งพาอาศัยกันทำให้เกิดความไม่มั่นคงของชีวิต จึงเกิดพันธะที่จะต้องสละสิทธิและเสรีภาพตามธรรมชาติเพื่อคุ้มครองรักษาชีวิตของตนเอง เป็นพันธะสัญญาที่ผูกพันผู้ทำสัญญาต้องปฏิบัติตาม ยอมผสมผสานให้ได้กับระเบียบวินัยที่บังคับบุคคลให้ต้องปฏิบัติตาม

กฎธรรมชาติที่เกิดจากความมีเหตุผลมีหลายประการ เช่น ต้องสละสิทธิตามธรรมชาติเพื่อคุ้มครองความสงบสุขและคุ้มครองความปลอดภัยของตนเองจึงไม่อาจทำอะไรทุกอย่างตามอำเภอใจ จึงปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างที่ยอยากให้เขาปฏิบัติต่อตัวเอง ต้องทำตามสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้ (ต่อมากลายเป็นหลักกฎหมายแห่งเรื่อง Freedom of Contract) ต้องยอมรับนับถือในความเท่าเทียมกันของผู้อื่น ต้องกตัญญูรู้คุณ เป็นต้น

พันธสัญญาระหว่างประชาชนกับรัฐ ทำให้ประชาชนต้องเคารพต่ออำนาจอธิปไตยเพื่อความสงบและความมั่นคงนั่นเอง แต่ถ้ารัฐอ่อนแอ ปกครองไม่ได้ ทำให้เกิดความสงบและความมั่นคงไม่ได้ ฮอบส์เห็นว่าประชาชนมีสิทธิที่จะบอกเลิกพันธสัญญา ถ้าไม่ได้โดยวิธีทางที่กฎหมายบัญญัติ ก็อาจโดยการจับอาวุธขึ้นต่อสู้ (หินพันธุ์ นาคะตะ : 59-61 และ ส. ศิวรักษ์ : 84-85)

ล๊อค (John Locke) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1632 – 1704

ล๊อกล่าว่า กฎธรรมชาติ (Natural Law) ต่างจากกฎหมาย (Laws) กฎธรรมชาติเป็นสิ่งที่รู้ได้จากการสังเกต กฎหมายเป็นการวางหลักเกณฑ์ให้ปฏิบัติ กฎธรรมชาติเป็นกฎที่บอกให้รู้ (descriptive) กฎหมายเป็นคำสั่ง (prescriptive) แต่จริยธรรมอยู่เหนือสิ่งอื่นใด จริยธรรม คือ กฎข้อบังคับต่างๆ ที่สมเหตุสมผล ต่างจากขนบธรรมเนียมประเพณีและต่างจากกฎหมาย ต้องใช้จริยธรรมมาเป็นมาตรฐานวัดว่ากฎหมายให้ความยุติธรรมเพียงใดเพราะกฎต่างๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรมทั้งสิ้น ซึ่งล๊อคเรียกว่าลัทธิทางธรรมชาติ บุคคลมีความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติเช่นไร รัฐก็ควรออกกฎหมายให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติเช่นนั้น บุคคลรวมตัวกันทำพันธสัญญาและออกกฎหมายมาใช้บังคับ ถ้ากฎหมายตรงกับหลักการของกฎธรรมชาติก็สามารถยอมรับได้

ทฤษฎีของล๊อคต่างจากทฤษฎีของฮอบส์อย่างสิ้นเชิงตรงที่ ถ้ารัฐเข้าไปก้าวก่ายสิทธิของประชาชน เช่น ออกกฎหมายตามอำเภอใจ ไม่อนุญาตให้รัฐสภาประชุมกัน หันไปสวมสิทธิต่อต่างชาติ ล๊อคถือว่ารัฐกระทำมิชอบละเมิดพันธสัญญาขั้นพื้นฐาน ประชาชนก็จะกลับไปสู่สภาวะตามธรรมชาติ มีสิทธิตามธรรมชาติที่จะป้องกันตนเองและต่อสู้กับอำนาจรัฐอันมิชอบนั้น ส่วนฮอบส์นั้นเห็นว่า ถ้ามีการตรากฎหมายใช้บังคับแล้ว และรัฐปฏิบัติตามวิธีทางที่กฎหมายบัญญัติ ประชาชนยังไม่อาจปฏิเสธอำนาจรัฐ (ส. ศิวรักษ์ : 112-115)

ปราชญ์เมธียุคคลาสสิก

เฮเกิล (Geroge Wilhem Friedrich Hegel) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1770 – 1831 ประวัติศาสตร์วิวัฒนาการของมนุษยชาติสู่ความสามารถในการตรึงตรองใช้ความคิด เฮเกิลนำวิธีคิดที่เข้าถึงสัจจะโดยกระบวนการวิภาษวิธี (dialectic process) ซึ่งวงการการศึกษาเรียกว่า Hegelian triad มี 3 ขั้นตอน คือ (1) ทฤษฎี (thesis) คือ การจับประเด็นหลัก (2) ปฏิทฤษฎี (antithesis) คือ การไตร่ตรองจนเห็นข้อขัดแย้งในประเด็นนั้น (3) สังเคราะห์ทฤษฎี (synthesis) คือ การพิจารณาข้อเท็จจริงและหลักฐานอื่นๆ มาประกอบจนความคิดลงตัว

เฮเกิลเห็นว่า บุคคลต่างต้องการผลประโยชน์ของตน แต่ต้องยอมรับความจำเป็นที่ต้องมีรัฐ เพราะรัฐสามารถปกป้องบุคคลจากภัยอันตรายจากเพื่อนร่วมชาติ และภัยอันตรายจากศัตรูภายนอกประเทศ ดังนั้น รัฐจึงมีอำนาจเหนือบุคคล

ผู้มีจริยธรรมคือผู้มีศีลยอมสามารถใช้สติปัญญาวางหลักการกระทำต่างๆ บุคคลควรต้องประพฤติตนสอดคล้องกับการตัดสินใจของมวลชน เสรีภาพที่แท้จริงคือ การตัดสินใจกระทำโดยมุ่งผลประโยชน์ของส่วนรวม เพราะแท้จริงการยอมทำตามจิตรวมในรัฐ คือ การยอมทำตามการตัดสินใจของตนเองโดยหวังประโยชน์ส่วนรวมเหนือประโยชน์ส่วนตัว

ปรัชญาของเฮเกิลถูกรัฐบาลนาซีอ้างเพื่อจำกัดเสรีภาพของบุคคล ทั้งที่เฮเกิลเห็นว่ารัฐที่เจริญแล้วต้องเคารพสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล เพราะบุคคลนั้นเองยอมรับให้มีรัฐ (ส. ศิวรักษ์ : 161-168)

เบนแธม (Jeremy Bentham) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1748 – 1832 เบนแธมคัดค้านทฤษฎีการปฏิวัติฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ โดยกล่าวว่า “สิทธิตามธรรมชาติ” เป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ มนุษย์ไม่อาจเท่าเทียมกันได้ ความคิดที่ว่ามนุษย์ควรเท่าเทียมกันก็เป็นเรื่องผิดตรรกะ

เบนแธมกล่าวว่า นิติศาสตร์กับจริยศาสตร์ต้องสัมพันธ์กัน โดยบัญญัติศัพท์ใหม่ว่า Deontology แปลว่า ศาสตร์แห่งสิทธิและหน้าที่ ศีลธรรมหรือจริยธรรมแนะนำความประพฤติของมนุษย์ กฎหมายเป็นคำสั่งที่ใช้บังคับหมู่คนเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม สองสิ่งนี้แม้ไม่ใช่สิ่งเดียวกันแต่ต้องสัมพันธ์กัน จริยธรรมมีขอบเขตกว้างกว่ากฎหมาย จริยธรรมใช้คำว่า “ควร” กฎหมายใช้คำว่า “ต้อง”

เบนแธมเสนอว่า กฎหมายต้องออกมาเพื่อคุณความดีของประชาชนเพื่อให้มีการเคารพเชื่อฟังไม่ขัดขืน สถานิติบัญญัติจึงควรทำให้ประชาชนเห็นด้วยกับกฎหมายทุกฉบับที่ออกมาใช้บังคับ ถ้าประชาชนเห็นดีเห็นงามก็เชื่อได้ว่ากฎหมายฉบับนั้นยุติธรรม ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับกฎหมายในที่สุดย่อมหมายถึงการปฏิวัติขจัดขึ้น

เบนแธมถือว่าการศึกษช่วยให้เกิดความสุขแก่บุคคล เขาเป็นผู้ก่อตั้ง University College , London University (ส. ศิวรักษ์ : 202-205)

มิล (John Stuart Mill) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1806 – 1873

มิลกล่าวว่า รัฐประกอบด้วยกลุ่มคน ซึ่งกลุ่มคนแต่ละกลุ่มพยายามรักษาสถานะของตน ดังนั้น มวลชนไม่มีสิทธิที่จะสั่งให้บุคคลแม้เพียงคนเดียวที่ไม่เห็นด้วยต้องเจียม (ส. ศิวรักษ์ : 216-217)

ปราศรัยเมธียุคปัจจุบัน

รัสเซล (Bertrand Russell 3rd Earl Russell) มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1872 – 1970 เขายอมรับความจำเป็นของการมีรัฐบาลอันชอบธรรมจะมีได้ก็ด้วยการอนุญาตให้แต่ละบุคคลทำการใดๆ ได้อย่างเหมาะสมตามสมควร เสรีภาพของบุคคลเป็นความดีสูงสุดทางการเมือง ถ้ามีการขัดกันระหว่างอำนาจรัฐกับเสรีภาพของบุคคล ต้องถือเอาบุคคลเหนือกว่า ซึ่งแนวคิดนี้อาจยอมให้กลายเป็นสังคมนาธิปไตย แต่รัสเซลเห็นว่า แม้ในสังคมนาธิปไตยก็ยังคงต้องมีนิติธรรมเป็นข้อห้ามบางประการ (ส. ศิวลักษณ์ : 228-229)

คติในพระพุทธศาสนา

จักรวรรดิวัตร หมายถึง วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ธรรมเนียมการทางบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ประกอบด้วย

1. ธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพนับถือบูชายำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นหลักเป็นธงชัย เป็นธรรมาธิปไตย
2. ธรรมการึกษา คือ จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม
3. อธรรมการนิเสธนา คือ ห้ามกัน มิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือ จัดการป้องกัน แก่ไข มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง
4. ธนานุประทาน คือ ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแว่นแคว้น
5. ปริจุจฉา คือ ปรีกษาสอบถามปัญหาที่สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมัวเมาอยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง

ทศพิธราชธรรม พระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุศาสน์เรื่องทศพิธราชธรรมว่า พระราชาที่ดีนั้นประกอบด้วยธรรม 10 ประการ

1. ทาน “ทานัง” คือ การให้ การแบ่งปัน การเสียสละ การเอื้อเฟื้อ หมายถึง การให้ทานด้วยจิตใจที่ดีงาม มุ่งเพื่อบูชาพระคุณ เช่น ที่ให้แก่บิดามารดา ถวายแก่พระสงฆ์ เป็นต้น บ้างมุ่งเพื่อสงเคราะห์ เช่น ที่ให้แก่คนตกทุกข์ได้ยาก ให้แก่คนทั่วไปด้วยความกรุณาสงสารบ้าง การให้ทานมี 2 ประเภท คือ ธรรมทาน และอามิสทานหรือวัตถุทาน

2. ศีล “ศีลลัง” คือ ข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุข เพื่อให้เป็นกติกาข้อห้ามที่ใช้แก้ปัญหาขั้นพื้นฐาน 5 ปัญหาหลัก ซึ่งทำให้เกิดความสงบสุข และไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในสังคม

3. ปริจาคะ “ปริจาคัง” คือ การบริจาค การสละสิ่งของและความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น และหมายรวมถึงการสละละทิ้งกิเลส ละความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความใจแคบ และการเลิกละนิสัย ตลอดจนถึงความประพฤติที่ไม่ดี ที่ทำให้เกิดความเสียหาย ก่อความบาดหมางทะเลาะเบาะแว้ง

ทศพิธราชธรรมข้อนี้เป็นเรื่องกิเลสจาคะ หมายถึง การสละกิเลส จึงต่างจากทศพิธราชธรรมข้อทานซึ่งเป็นเรื่องของอามิสจาคะ หมายถึง การสละสิ่งของ

4. อาชวะ “อาชะวัง” คือ ความซื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ดำรงอยู่ในสัจธรรมสุจริต ประพฤติต่อตนเองและผู้อื่นด้วยความจริงใจ ไม่มีมายาสาโลย ไม่มีนอกไม่มีใน

5. มัทวะ “มัทวะวัง” คือ ความอ่อนโยน มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือพระองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ความรักภักดี แต่มีขาดความยำเกรง แบ่งเป็น ความอ่อนโยนภายนอก คือ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งความรักสามัคคี ส่วนความอ่อนโยนภายใน คือ อ่อนโยนในจิตใจ จิตที่อบรมไว้ดีแล้ว มีความเหมาะสมถูกต้อง อ่อนโยน พร้อมทั้งทำหน้าที่ใดๆ ก็ได้ จิตใจที่อ่อนโยนแล้ว เหมาะสมที่จะปฏิบัติธรรมะอันสูงขึ้นไปได้ทุกประการ จนสำเร็จประโยชน์

6. ตบะ “ตะปัง” คือ มีความอดุสาหะในการปฏิบัติงาน โดยปราศจากความเกียจคร้าน มุ่งทำกิจการหน้าที่ที่พึงกระทำและทำให้สำเร็จ รู้จักยับยั้งข่มใจไม่ยอมให้ลุ่มหลง หมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอจนทำให้เสียกิจ มีคุณสมบัติเฝ้ามองกิเลสและความชั่วทั้งปวง

7. อักโธระ “อักโธรัง” คือ ความไม่โกรธ มีความเมตตาต่อคนทั่วไป ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโกรธ ไม่ใช้อำนาจบาตรใหญ่ ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏเห็น เช่น ทำร้ายผู้อื่น แม้จะลงโทษผู้ทำผิดก็ตามเหตุผล

8. อวิหิงสา “อวิหิงสา” คือ การไม่เบียดเบียน หรือบีบบังคับ ไม่ก่อทุกข์หรือเบียดเบียนผู้อื่น มีความกรุณาต่อคนทั่วไป ไม่หาเรื่องกดขี่ข่มเหงหรือลงอาญาแผ่นดินโดยปราศจากเหตุอันควร ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียน หรือกระทบกระทั่งตนเองและคนอื่น การเบียดเบียนตนเองเป็นการทำตนเองให้ลำบากเปล่าๆ ที่ลำบากกันก็เพราะทำเกินกว่าเหตุ ถ้าทำแต่พอดีก็จะไม่ลำบาก

9. ชันติ “ขันติ” คือ การมีความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งทั้งปวง รักษา ควบคุมอาการ กาย วาจาใจให้เรียบร้อย รวมทั้งอดกลั้นต่ออารมณ์ทั้งปวง ไม่แสดงกิริยา วาจาตามอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนาต่างๆ

10. อวิโรธนะ “อะวิโรธนัง” คือ ความหนักแน่น ถือความถูกต้อง เทียงธรรมเป็นหลัก ไม่เอนเอียงหวั่นไหวด้วยคำพูดถ้อยคำดี ร้าย อารมณ์ หรือลาภสักการะใดๆ ความไม่มีอะไรพิรุณความไม่ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้อง พิรุณ หมายความว่า ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้องที่จะนำมาซึ่งความผิดพลาด อันตราย เป็นโทษ

ในปัจจุบันประชาคมโลกเรียกร้องการบริหารปกครองตามหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งสหประชาชาติกำหนดหลักการไว้ 8 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วม
2. การปฏิบัติตามกฎ
3. ความโปร่งใส
4. ความรับผิดชอบ
5. ความสอดคล้องกับสังคม
6. ความเสมอภาค
7. หลักประสิทธิภาพและประสิทธิผล
8. การมีเหตุผล

เห็นได้ว่า ทศพิธราชธรรม กับ ธรรมาภิบาล เป็นเรื่องเดียวกัน ทั้งในเนื้อหาและวิธีการ พระมหากษัตริย์ของไทยทรงใช้ธรรมะในการปกครองประเทศมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ก่อนที่ชาติตะวันตกจะพูดถึงธรรมาภิบาลเสียอีก ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศ โดยทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทำให้ชาติไทยดำรงเอกราชและสงบสุขตลอดมา (อรรถนิติ ดิษฐอำนาจ (4) : 2-26)

บทวิพากษ์

ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ สังคมมนุษย์อยู่ได้ด้วยธรรมะหรือที่ชาวตะวันตกเรียกว่า ความดีบ้าง จริยธรรมบ้าง กฎธรรมชาติดั้งเดิม เปเลโต้กล่าวถึงความดีงาม (good or virtue) อริสโตเติล กล่าวถึงคุณความดี (merit) เบคอนกล่าวว่านักกฎหมายต้องยึดถือนิติธรรมคือระเบียบประเพณี แต่เก่าก่อน ฮอบส์กล่าวว่ากฎธรรมชาติดังกล่าวเกิดจากความมีเหตุผล ล็อกก์กล่าวว่าจริยธรรมอยู่เหนือสิ่งอื่นใด จริยธรรมเป็นมาตรการวัดกฎหมายต่างๆ เฮเกลกล่าวว่าจริยธรรมของบุคคลย่อมสอดคล้องกับการตัดสินใจของมวลชน เบนแธมกล่าวว่านิติศาสตร์กับจริยศาสตร์ต้องสัมพันธ์กัน มิลล์กล่าวว่ามวลชนต้องเคารพเสียงคัดค้านของบุคคล และรัสเซลล์กล่าวว่าถ้ามีการขัดกันระหว่างอำนาจรัฐกับเสรีภาพของบุคคล ต้องถือเอาบุคคลเหนือกว่า เพราะเสรีภาพของบุคคลคือความดีสูงสุดทางการเมือง

ในซีกโลกตะวันออก ก่อนปราชญ์เมธีตะวันตก สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระราชดำรัสเรื่องจักรวรรดิวัตรและทศพิธราชธรรมอันเป็นธรรมะของผู้ปกครอง แม้สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชที่พระมหากษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายก็ยังคงเคารพปฏิบัติตามธรรมะ

ปราชญ์เมธีคือผู้นำทางความคิดของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย จะเห็นได้ว่า ทุกยุคสมัยมนุษย์ยกย่องคุณธรรมบางอย่างว่าอยู่เหนือกฎหมาย อยู่เหนือสังคม เพราะคุณธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้กฎหมายดำรงอยู่ สังคมดำรงอยู่ ตลอดจนหล่อเลี้ยงให้มนุษยชาติดำรงอยู่ คุณธรรมนี้อาจมีชื่อเรียกขานต่างๆ กระทั่งศาสตราจารย์ เอ.วี. ไดซี (A.V. Dicey) แห่งมหาวิทยาลัยออกฟอร์ดได้รวบรวมบัญญัติศัพท์ขึ้นว่า หลักนิติธรรม (Rule of Law) เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนว่ามีธรรมะหรือคุณธรรมที่อยู่เหนือกฎหมาย กฎหมายเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้น แต่ไม่ว่าผู้ปกครองจะมีอำนาจเพียงใดก็ไม่สามารถกำหนดกฎหมายได้ตามอำเภอใจ กฎหมายต้องเคารพอ่อนน้อมและคล้อยตามธรรมะหรือคุณธรรมนั้นเสมอ ทั้งนี้ เพื่อความดำรงอยู่ของกฎหมายเอง ของสังคม และของมนุษยชาติ ในที่สุด (อรรถนิติ ดิษฐอำนาจ (3) : 2)

สำหรับหลักนิติรัฐ (Legal State) แนวคิดเรื่องนิติรัฐเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยเป็นปฏิกริยาต่อการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเพื่อจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจของผู้ปกครองให้อยู่ภายในขอบเขตของกฎหมาย คำอธิบายเรื่องหลักนิติรัฐมาปรากฏชัดเจนในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และนำไปสู่การปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 หลักนิติรัฐเน้นให้องค์กรของรัฐต้องผูกพันปฏิบัติตามกฎหมาย จึงต้องมีการตรากฎหมายขึ้นอย่างชัดเจนเพียงพอที่ประชาชนจะเข้าใจได้ และกฎหมายนั้นต้องถูกต้องและเป็นธรรมเพื่อคุ้มครองความไว้วางใจของประชาชนที่มีต่อกฎหมายด้วย (วรเจตน์ ภาคีรัตน์ : 428-429)

ดังนั้น ในแง่มุมทางประวัติศาสตร์ หลักนิติธรรม (Rule of Law) มีวิวัฒนาการมาก่อนหลักนิติรัฐ (Legal State) ราว 2,000 ปี โดยอยู่ในชื่อเรียกขานอย่างอื่น หลักนิติธรรมเริ่มวิวัฒนาการตั้งแต่มนุษย์

เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเป็นรัฐ มีการปกครองระบอบอภิชนาธิปไตย ระบอบกษัตริย์จนถึงระบอบ
ประชาธิปไตย ในทุกระบบการปกครองคุณธรรมความดีล้วนเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงรักษาสังคม รัฐ และ
มนุษยชาติไว้ หลักนิติรัฐเพิ่งปรากฏในประวัติศาสตร์มนุษยชาติประมาณ 300 ปีมานี้ เพื่อเป็นปฏิกริยา
ต่อการปกครองระบอบกษัตริย์และนำไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

หนังสืออ้างอิง

1. ทินพันธุ์ นาคะตะ , นักคิดผู้ยิ่งใหญ่ของโลก : ปรัชญาและทฤษฎีทางการเมือง , กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารและตำรา สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์ นิติฯ , พิมพ์ครั้งที่ 1 , 2541.
2. ส. ศิวรักษ์ , นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง , กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม , พิมพ์ครั้งที่ 4 , 2546.
3. อรรถนิติ ดิษฐอำนาจ , การนำหลักนิติธรรมมาปรับใช้กับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย , เอกสารประกอบการบรรยาย หลักสูตร นธบ. รุ่นที่ 2 , สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ , 19 ธันวาคม 2556.
4. อรรถนิติ ดิษฐอำนาจ , ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “ทศพิธราชธรรม : ธรรมะสำหรับผู้ปกครอง” , 8 พฤศจิกายน 2555.
5. วรเจตน์ ภาคีรัตน์ , หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม , รวมบทความกฎหมายมหาชนจากเว็บไซต์ www.pub-law.net เล่ม 9 สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ , พ.ศ. 2553.